

УДК 17.022.1
БЛІХАР В.С.

ІЄРАРХІЯ ЦІННОСТЕЙ ЯК ЖИТТЄВО ЗНАЧИМА ЗАСАДА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Аналізується феномен цінностей у рамках становлення аксіологічної основи формування особистості. Виокремлюється ієрархія цінностей як важливого фактора виходу з кризової ситуації, у тому числі й соціальної, економічної, суспільної, за умови переорієнтування з абсолютизації матеріальних благ на абсолютизацію духовних благ.

Ключові слова: особистість, цінності, ієрархія цінностей, аксіологія.

Постановка проблеми та її актуальність. Сформована ієрархія цінностей впливає передусім на модель поведінки особистості, як і її життєвий вибір. Трансформуючись у ціннісну орієнтацію, ієрархія цінностей виражається найважливішими структурними елементами свідомості особистості крізь призму переживань, утверджених досвідом. Останні відокремлюють значиме від важливого у межах несуттєвого для життєдіяльності людини. Саме тому ієрархія цінностей може трактуватись як специфічна траєкторія свідомості, в рамках якої формується особистість, урівноважується поведінка та стабілізується напрям потреб, інтересів і т.д. У такому ракурсі ієрархія цінностей стає одним із найважливіших факторів обумовлення мотивації вчинків особистості.

У ХХІ ст. суспільство звертається до пошуку оптимально обумовленого варіанта виходу з системної кризової ситуації, спричиненої втратою і державно-національної ідеї, і ціннісної орієнтації. Крім того реформування української освіти відображає суперечність між проголошенням концепційно-цільових ідей стосовно формування відповідальної, творчої і в респітї свободної особистості та реальним станом свідомості людей. У такому контексті актуалізується

Бліхар В'ячеслав Степанович, кандидат філософських наук, професор кафедри філософії і політології Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Львів.

© Бліхар В.С., 2010

значення обумовленості пріоритету цінностей стосовно суспільства загалом і конкретної особистості зокрема.

Метою статті є спроба висвітлити феноменологічний вимір цінностей, а саме розглянути ієрархію цінностей як життєво значимої основи формування особистості.

Сьогодні щораз частіше згадується тематика ієрархії цінностей як основи формування особистості в межах провідної і найскладнішої проблематики у центрі уваги дисциплін гуманітарного профілю, зокрема: філософії, соціології, педагогіки, психології та ін. Чимало досліджень і наукових розвідок присвячено проблематиці різноманітності методів, підходів, концепцій, умов і фактів, за допомогою яких можна регулювати розвиток і саморозвиток особистості у рамках визначених завдань освіти, виховання й оптимізації цих процесів крізь призму відповідних дисциплін. Але, разом з тим, усе ще поза увагою дослідників залишається практично діяльне та конкретно філософсько-правове виховання і самоосвіта особистості на основі аксіологічних основ прикладного змісту.

Крізь призму філософської думки аксіологічна тематика розглядалася поетапно відповідно до тієї чи іншої епохи. Для прикладу, Сократ стверджував, що людина не є щасливою не тому, що цього не хоче, а тому, що не знає, що таке щастя. Це неодмінно призводить до того, що людина сприймає за благо те, що ним насправді не було й ніколи не буде [9, 47]. На думку Платона, людина у регулюванні своєї поведінки повинна керуватися насамперед етичними принципами [8, 126]. Натомість, Аристотель відстоював думку, що самої теорії як певного набутого знання про щось бракує для того, щоб людина стала чеснотливою. Для цього, на його думку, необхідне відповідне вправління характеру, тобто, людина, в цьому аспекті, є такою особою, якою вона себе виховує [2, 112]. Імануїл Кант наполягав на тому, що людина зобов'язана самовдосконалюватися, самовиховуватися, а у випадку схильності до зла, розвивати в собі моральні якості [5, 437]. Гегель зазначав, що людина як тілесна істота є недосконалою, а виключно як духовна істота, тому формування особистості в цьому випадку трактується як проміжок часу, необхідний у рамках історії для переміни природи

людини, знищуючи егоїзм і надаючи суспільству духовного виміру [4, 573]. На думку Августина Блаженного, людина – це душа, котру вдихнув Бог, а тіло – це презирство та сором. Людина здатна бути щасливою, але лише будучи свобідною, а значить – звільнившись від гріха, оскільки, згідно з Августином, саме гріх позбавляє людину свободи, не дає бути щасливою, породжує зло. В цьому контексті завданням людини, без сумніву, є спасіння перед Страшним Судом; звільнення від гріха; безпрецедентне підкорення церкві тощо [3, 871]. Тома Аквінський був переконаний у важливості кінцевої мети життя людини, котра полягає у досягненні блаженства через споглядання Бога. На його думку, людина – істота на кшталт проміжної ланки між тваринами та ангелами, є вищою порівняно з усіма іншими істотами, котру вирізняє розумна душа та свобідна воля. Саме остання ставить людину в рамки відповідальності за свої вчинки [1, 342]. С. К'єркор вбачав головним завданням людини розв'язання проблеми морального вибору, котрий кожен здійснює особисто. Філософ стверджував, що саме моральний вибір, внутрішнє рішення, а не реальні факти чи практична діяльність визначають стиль життя людини та ієрархію цінностей [6, 58]. Габріель Марсель наголошував на втраті людиною свого місця у світі, котрий (розчленований і розбитий) співвідносив із розчленованим на різні частини внутрішнім світом людини. Тому закликав до пошуку абсолютних цінностей і відновлення сфери моральних норм як об'єктивно існуючих ідей, адже буття інших людей має сприйматися лише через призму любові [7, 284].

Усе це приводить до виокремлення духовного світу людини серед багатоманітності проявів практичної діяльності, враховуючи як особливості свідомості, так і складність людського буття загалом. Окрім того, саме духовний світ впливає на оптимізацію співвідношення соціальної і біологічної сутностей, підвищення духовного рівня культури, врешті, трансформування цінностей у практичну діяльність особистості. Разом з тим, як зазначає В. Франкл, лише усвідомлення значення цінностей ще недостатньо для їх остаточного визнання, оскільки усвідомлення цінностей надає їм об'єктивного чи універсального характеру.

Адже, як тільки людина осягає якусь із цінностей, одразу ж усвідомлює, що ця цінність існує сама собою, незалежно від того, чи буде вона визнана чи ні [11, 156]. У такому контексті простежується трактування філософом ієрархії цінностей як своєрідних універсальїї смислу, притаманних усьому людству протягом його історичного розвитку. Тому особливе та абсолютне значення цінностей виражається крізь призму відповідальності за їх реалізацію.

Поза сумнівом, цінність для особистості має значення виключно в особистісно-суспільному смислі. В цьому контексті виокремлюється кількісна характеристика оцінювання, виражена як своєрідні лінгвістичні зміни у смислових ознаках тієї чи іншої цінності. Відношення “людина – світ”, “людина –людина” у рамках ціннісного вибору слід розглядати як основу формування ціннісної орієнтації особистості, відтак, відбувається стабілізація ієрархії цінностей відповідно з досвідом (наприклад, у дорослому віці ієрархія цінностей набагато стійкіша, ніж у підлітковому). Крім того, кожна людина має особисте розуміння ієрархії цінностей, крізь яку простежує взаємозв’язок між індивідуальним і суспільним елементами. Попри те, на найвищій щабель цінностей виходить смисл життя, оскільки саме ця цінність проектує модель поведінки та мотивацію існування.

Необхідно також відзначити зв’язок особистості та суспільства, в рамках якого особистість трактується як інтегрування соціально значимих рис у соціальні відносини суспільства, або ж наслідок інтеграції індивіда у соціальну систему на основі комунікаційних і практично діяльних можливостей. Керованість особистості в такому випадку проявляється перш за все через задоволення тих чи інших потреб, зокрема необхідно виокремити такі з них: біологічні (обумовлені необхідністю життя людського організму), соціальні (обумовлені специфікою умов, створених суб’єктами діяльності і рівнем розвитку суспільства) та духовні (обумовлені схильністю людини до пізнання, творчості, споглядання, добра тощо). Зрештою твердження, що одним із джерел усіх потреб людини є діяльність у практичних її проявах, особливо, що стосується творення матеріальних та духовних благ, є загальноприйнятим. Разом з тим потреби обумов-

люються предметністю як передумовою здійснення пошуку реалізації тієї чи іншої потреби. Чим глибша конкретизація предметності потреб, тим сильнішою є стимуляція пошуку методів і напрямів її реалізації.

У такому контексті впливає необхідність творення людиною особистої ієрархії цінностей як основи формування особистості загалом. Ця ієрархія становить ціннісну орієнтацію свідомості, забезпечуючи рівень сформованості особистості, визначаючи напрям її поведінки, предметність практичної діяльності і т. д. Тому стабілізована ієрархія цінностей – найважливіший фактор регулювання мотивації людини загалом та виховання особистості, зокрема враховуючи й те, що змістом ієрархії цінностей є насамперед моральні, релігійні та світоглядні переконання, моральні норми поведінки тощо.

На думку М. Яницького, ієрархію цінностей можна розглядати крізь призму підсистеми ширшої системи, яку дослідники описують і трактують термінами “життєвий світ людини” або “образ світу” тощо, котра має складний і багатовимірний характер. Останній у свою чергу визначає можливість реалізації низки різнопланових функцій ієрархією цінностей, котра, займаючи проміжок між внутрішніми установками та нормами соціального середовища, між мотиваціями і потребами та системою особистісних смислів, забезпечує взаємозв’язок цих елементів більш загальної системи – “людина”. Таким чином, зазначає дослідник, ієрархія цінностей є важливим регулятором активності людини, оскільки дозволяє співвідносити індивідуальні потреби та мотиви із усвідомленими і визнаними особистістю цінностями й нормами соціуму [13].

Разом з тим особистісна ієрархія цінностей – не лише просте поєднання системних цінностей, що існують у суспільстві, та й вплив культури на особистість має доволі суперечливий характер. Тому що, по-перше, цей вплив здійснюється крізь призму соціалізації, а, по-друге, освоєння культури особистістю – процес індивідуалізації, котрий в свою чергу виражається усвідомленням усіх накопичених суспільством цінностей із виборним елементом низки факторів, серед яких виокремимо щонайменше два:

а) свобідний вибір цінностей як напрям свідомості стосовно найважливіших для життєдіяльності людини; б) життєвий світ людини, адже беручи до уваги його обмеженість, особистість вдається до формування особистих цілей, устремлень і цінностей, визначаючи пріоритетність кожної із них в якості відповідної ієрархії.

Загалом характеристику цінностей можна виразити через такі аспекти: по-перше, слід розуміти специфіку приналежності цінності крізь призму суб'єктивності, оскільки цінність для однієї людини не обов'язково є цінністю для іншої; по-друге, слід сприймати пріоритетність особистісних цінностей над суспільними, оскільки саме через перші проявляється відношення "людина - суспільство"; по-третє, цінності творяться конкретною людиною у конкретному суспільстві, під час панування конкретної національної, соціальної, економічної і релігійної культури. Це приводить до переконання, що сформована ієрархія цінностей є основою світогляду особистості, попри визначення нею мотиваційної структури особистої поведінки.

Як стверджує Б. Федулов, функції розвитку реалізуються в рамках вдосконалення ідеальної форми регулювання - надсвідомості, за допомогою розширення рівня духовних потреб і творення нових ціннісних орієнтацій. При цьому інформаційні впливи та створені умови для внутрішньої і зовнішньої діяльності не спроможні перебувати лише на рівні випадкового характеру, а передусім повинні відображати об'єктивні потреби як самої особистості, так і суспільства та природи [10].

Загалом, відношення "людина - суспільство" трактується крізь призму законодавчо-нормативної бази конкретного суспільства. Позитивного значення у розвитку цього відношення набуває формування духовних потреб у рамках вироблення ієрархії цінностей, котрі й відображатимуть внутрішній світ особистості. Беручи до уваги й те, що тільки людині властиве прагнення до творчості, як і до творчого перетворення оточуючого світу, крім того, лише людина спроможна взаємодіяти з іншими людьми, природою, суспільством, визначаючи вектор призначення цієї взаємодії. У принципі, система цінностей утворена особистістю, детер-

мінуючи її через єдність внутрішнього світу з навколишнім середовищем, формується як багатовекторний ієрархічний “компонент” усієї структури особистості.

Немає жодної людини, котра б не мала особисто створеної ієрархії цінностей. Хоча слід наголосити на тому, що ця ієрархія є особистісною лише в контексті відображення свідомістю індивіда концептів суспільної свідомості. В цьому випадку актуалізується значимість здатності виокремлювати з кількісного рівня явищ виключно ті, котрі для конкретної особистості відіграють ціннісне значення, трансформуючи їх у структуру залежно від життєвих цілей, можливостей та спроможності їх реалізувати. Таким чином, наскільки конкретизуються цінності в рамках ієрархії цінностей особистості, наскільки точно відбувається їх відбір відповідно до важливості та потреб, настільки чітко можна простежити вектор напряму трансформації життєвих цілей у практичну діяльність. Це наводить на думку, що саме аксіологічна основа свідомості спрямовує людину до цілковитої свободи, враховуючи її вплив на творчий потенціал та формування внутрішнього світу особистості. Ю. Шайгородський зауважує: “Кожне суспільство створює притаманні йому загальні і специфічні ціннісні системи, що виражають їх домінуючі інтереси і цілі. Окрема людина сприймає моральні цінності як критерії своєї поведінки. Тому в практичній площині проблема постає в пошуках найбільш ефективних механізмів перетворення цінностей суспільства, нації в ціннісні орієнтації особистості – носія культурного національного “коду” [12].

Впливаючи на функціонування норм, традицій і звичаїв, цінності формують гнучкий регуляційний рівень суспільства, хоча й слід брати до уваги трансформацію у рамках ієрархії цінностей не лише нормативного механізму. Тобто, мова йде про принципову трансформацію особливо тих суспільно значимих та індивідуальних систем, крізь призму яких людина пізнає оточуючий світ. У такому випадку світогляд особистості, сформований на основі усвідомлення нею свого призначення і місця у суспільстві та світі, досягнення суспільно значимих цілей і цінностей, смислу особистої та суспільної активності, визнання відповідальності за

здійснений вибір і напрям діяльності стають головними пріоритетами. Це означає, що поза розумінням устремлень особистості унеможлиблюється пізнання смислу та напрямку її життя.

Висновки. Сьогодні доводиться констатувати, що практично всі сфери суспільства підкорені максимальній інформатизації та індустріалізації, а це неодмінно призводить до нівелювання не лише аксіологічної основи формування особистості, а й культури, традицій, звичаїв, врешті – й історії. Окрім того, поглиблення духовної деградації особистості, як і викривлення її моральних установок, спричинені виокремленням матеріальних благ у рамки абсолютної цінності. Це все провокує кризу загальну, в тому числі й економічну та соціальну тощо, надаючи можливість виходу з кризової ситуації лише через відновлення ієрархії цінностей, переорієнтацію із абсолютизації матеріальних благ на духовні. Нинішня ситуація в Україні, попри перебування протягом тривалого періоду часу під впливом тоталітарного режиму, відображає кризу перш за все ціннісного та духовного змісту. Проғалина зазначеного напрямку простежується в усіх сферах суспільного життя, адже відбулася переміна не лише ідеалів, а й смислу цінностей загалом. Це у свою чергу призвело до постійної зміни ієрархії цінностей, залежно від ситуації, потреб, “моди” на поведінку тощо.

Врешті-решт, виключно в рамках усвідомленого, морального та духовного вибору ієрархії цінностей реалізується детермінована поведінка людини як свободної особистості. Крім того, аксіологічна основа свідомості окреслює міжособистісні взаєностосунки, через які проявляється орієнтація людини на загальнолюдські та гуманістичні цінності. Загалом можна констатувати, що саме аксіологічна основа свідомості, особливо що стосується морально-духовного застосування оцінювання діяльності, світу, природи тощо, формує особистість у всіх сферах її життєдіяльності. Припустивши, що ієрархія цінностей – це нібито сходи вгору, то на основі навіть теперішнього рівня духовної деградації та нівелювання цінностей можна зробити висновок, що на одній із найвищих сходинок, безумовно, знаходиться життя

людини. Від обраної ієрархії цінностей залежить стан здоров'я і стиль життя особистості як відправна точка, так і як наслідок – розвиток суспільства.

1. Антология средневековой мысли. Теология и философия европейского Средневековья: в 2 т. – Т. 2. – СПб.: Изд-во Русского Христианского Гуманитарного Ин-та, 2002. – 636 с.
2. *Аристотель*. Сочинения: в 4-х т. / Аристотель. – Т.4. – М.: Мысль, 1983. – 830 с.
3. *Блаженный Августин*. О граде Божием / Августин Блаженный. – СПб.: АСТ, 2000. – 1296 с.
4. *Гегель Г.В.Ф.* Феноменология духа / Г.В.Ф. Гегель. – М.: Академический проект, 2008. – 768 с.
5. *Кант И.* Трактаты и письма / И. Кант. – М.: Наука, 1980. – 712 с.
6. *Кьеркегор С.* Повторение / С. Кьеркегор. – М.: Лабиринт, 2008. – 208 с.
7. *Марсель Г.* Метафизический дневник / Г. Марсель. – М.: Наука, 2005. – 592 с.
8. *Платон*. Диалоги / Платон. – Харків: Фоліо, 2008. – 349 с.
9. *Теодор Э.* Сократ как Пифагореец и анамнезис в диалоге Платона “Федон” / Э. Теодор. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2005. – 160 с.
10. *Федулов Б.А.* Целостная модель человека в педагогике / Б.А. Федулов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://sci.informika.ru/text/magaz/pedagog/pedagog_5/a05.html
11. *Франкл В.* Человек в поисках смысла: [Пер. с англ. и нем.] / В. Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
12. *Шайгородський Ю.* Суспільна мораль як система цінностей / Ю. Шайгородський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/bookscontent.php3?b=20&c=405>
13. *Яницкий М.С.* Ценностные ориентации личности как динамическая система / М.С.Яницкий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hpsy.ru/public/x2754.htm>

Надійшла до редколегії 03.06.2010 р.

Рецензент: *В.П. Лисий*, доктор філософських наук, професор, Львівський національний університет ім. Івана Франка.

ИЕРАРХИЯ ЦЕННОСТЕЙ КАК ЖИЗНЕЗНАЧИМЫЙ ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ

Блихар В.С.

Анализируется феномен ценностей в рамках становления аксиологической основы формирования личности. Выделяется иерархия ценностей как важного фактора выхода из кризисной ситуации, в том числе социальной, экономической, общественной, при условии переориентации с абсолютизации материальных благ на абсолютизацию духовных благ.

Ключевые слова: личность, ценности, иерархия ценностей, аксиология.

HIERARCHY OF VALUES AS THE SIGNIFICANT FACTOR OF THE FORMATION OF THE PERSONALITY

Blihar V.

The phenomenon of values is analysed within the framework of becoming of valued basis of forming of personality. The hierarchy of values is selected as an important factor of exit from a crisis situation, including social, economic, public, on condition of moving of accent from absolute material welfares on the absolute spiritual blessings.

Key words: personality, values, hierarchy of values, theory of values.